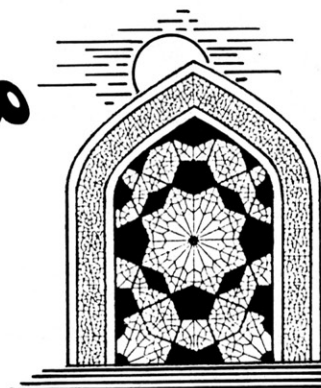

مساجد تاریخی مدینه منوره

عبدالرحمن خویلد / یوسف غروی قوچانی

مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ مِيقَاتُ

«خدایا! عشق مدینه را در دلهایمان
بیانداز، آن سان که مکه را دوست می‌داریم،
بلکه بیشتر»
رسول خدا - ص -

مقدمه

مدینه جایگاه ارجمند و متعالی نزد مسلمانان دارد. مقصد هجرت پیامبر خدا - ص - نخستین پایتخت اسلام و جایگاه دعوت و انتشار این دین مبین در جهان است. آنجا محلّ تشعشع نور درخشندهٔ آن، میان بشریت بوده به طوری که خداوند متعال با نور اسلام انسانها را از شرک و گمراهی نجات داد و آنها را به توحید و هدایت رهنمون ساخت. اینک بایسته است که آثار بدیع و نشانه‌های برجسته و ارزشمند آن باز شناسانده شوند.

بیشتر زائران سرزمین پاک و مطهر مدینه، جز مسجد شریف نبوی، قبرستان بقیع و چهار زیارتگاه معروف که عبارتند از مسجد قبا، مسجد القبلتین، مساجد سبعة و قبرستان شهدای اُحد، از سایر اماکن مهم مدینه مطلع نیستند و برخی از زائران حتی از این چهار زیارتگاه نیز آگاهی چندانی ندارند و تنها از دوستان و یا رانندگان خودروها که زائران را به این زیارتگاهها می‌برند، مطالبی می‌شنوند.

بیشتر حاجیان، اگر نگوئیم همه آنها، علی‌رغم تشرّف هر ساله به مدینه منوره، نه مساجد و اماکن مهم دیگر را می‌شناسند و نه چیزی درباره آنها شنیده‌اند!

چگونه است این مساجد و اماکن که روزگاری آباد از نزول آیات وحی الهی بوده و مصلاّی رسول گرامی خدا و یا محل استراحت و بیتوته آن حضرت به شمار می‌رفتند، امروزه این چنین مهجور و نادیده گرفته می‌شوند؟!

زائران و حاجیان با مشاهده و زیارت این اماکن، خاطره‌های عطر آگین آن دوران و چشم انداز بدیع سیره نبوی برگستره این سرزمین را در ذهن خود تداعی کرده و بدینسان قلب‌ها و سینه‌هایشان به تپش در می‌آید و بر ایمانشان افزوده می‌شود. از این رو ضروری دیدم در این باره مطالبی را تنظیم نمایم تا زائران از آن بهره ببرند. در این میان شیوه‌ای را که دنبال کردم عبارت بود از:

* عکسبرداری از اماکن و مساجد، به منظور سهولت شناخت آنها.

* حفظ و نگهداری عکسها و ثبت آنها در ذیل مطالب مربوط.

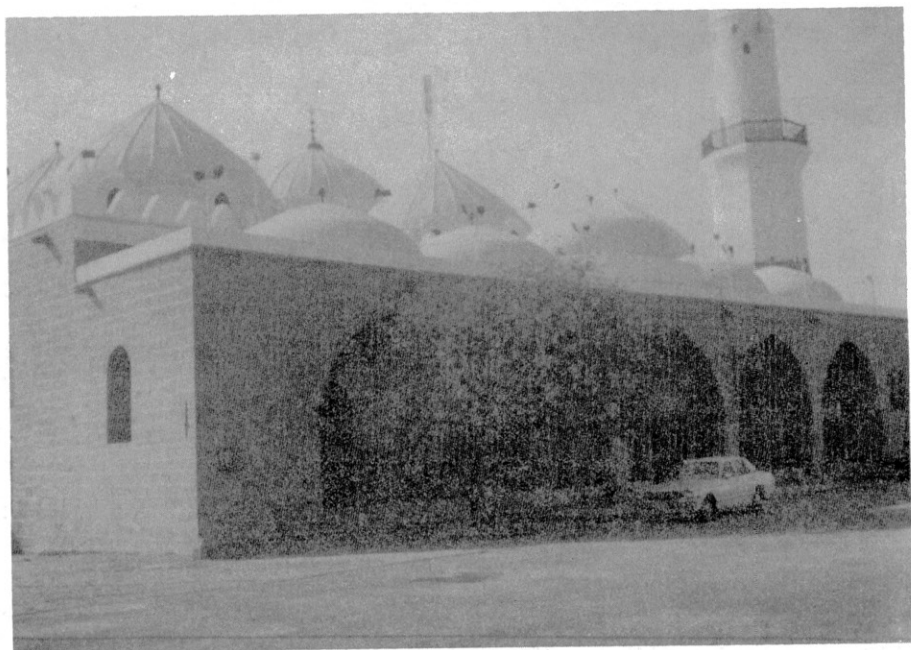
* ثبت دقیق نام مساجد و ارائه توضیح درباره آنها.

این اماکن و مساجد را به تناسب دوری و نزدیکی‌شان به مسجد شریف نبوی به ترتیب آورده‌ام و از این رو موقعیت آنها را در یک جهت مشخص ثبت کرده و به علاوه، نقشه‌ای را آماده ساختم که موقعیت این اماکن و ارقام مربوط را در آن قید نموده‌ام تا زوّار با سهولت به آنها دسترسی پیدا کنند.

و همچنین این تأکید را دارم که نام مساجدی را که ثابت شده پیامبر خدا - ص - در آنها نمازگزارده است، ثبت کنم و سرانجام نوشته‌ام را با چیدن چهار فهرست به پایان رسانده‌ام. از خداوند متعال کمک و توفیق و هدایت را در آنچه او دوست دارد و رضایت می‌دهد، می‌طلبیم، براستی که او بهترین مولی و یاور است.

مسجد المصلی (الغمامه)

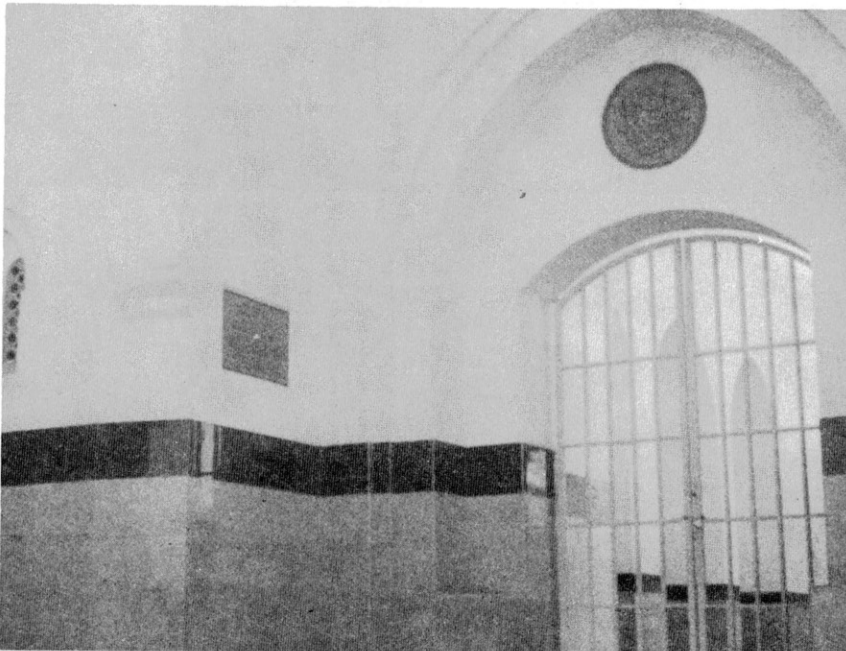
این مسجد در سمت غرب مسجد پیامبر - ص - و به فاصله چهار صد متری آن واقع است. نمازهای پنج‌گانه، بجز نماز جمعه، در آن برگزار می‌شود.

این مسجد به «مسجد المصلی» شهرت یافته؛ زیرا پیامبر - ص - نماز دو عید فطر و قربان را چندین بار در آن اقامه کرده است.^۱ سپس به «مسجد الغمامه» تغییر نام پیدا کرد و اکنون نزد مردم به این نام معروف است.

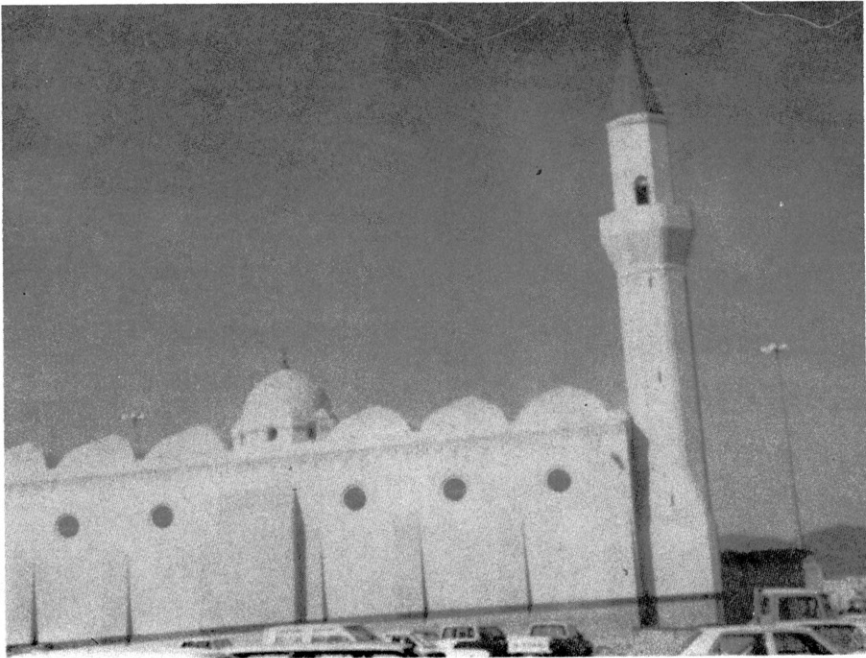
روایت شده که پیامبر - ص - به سوی مسجد المصلی شتافت و فرمود: این مسجد سایبان و مصلای ما برای عید فطر و قربان است. (مساحت آن) برای ما نه تنگ و نه کوچک است.^۲

مسجد الامام علی بن ابیطالب - ع -

این مسجد در شمال غربی «مسجد الغمامه» و در فاصله - تقریباً - ۹۰ متری آن واقع است. در برخی از کتابهای مربوط به تاریخ مدینه آمده است: پیامبر یک یا دو سال در این مسجد نمازگزارده است.^۳ برخی از شاعران ابیاتی درباره این مسجد سروده و نسبت به سکونت در خانه‌های اطراف آن اشتیاق پیدا کرده‌اند.

اکنون مساحت این مسجد بزرگتر از مساحت مسجد اصلی است و به تازگی تجدید بنا شده است.

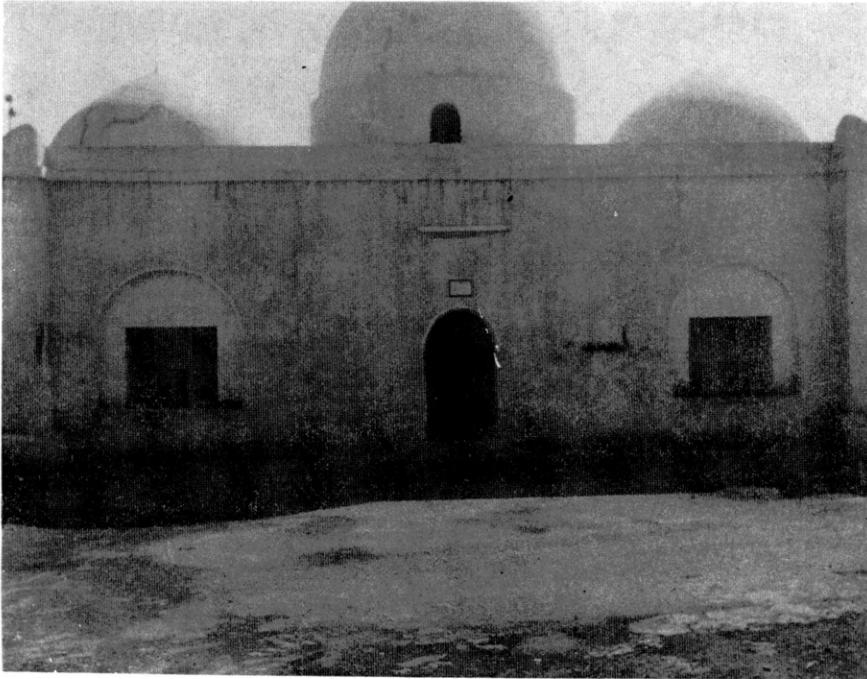
مسجد السقیا

این مسجد در غرب مسجد شریف نبوی و در فاصله ۲۱۰۰ متری آن واقع است. مسجد سقیا با داشتن سه گنبد (که بزرگترین آنها گنبد میانی است) ویژگی پیدا کرده است. در حال حاضر این مسجد در داخل محوطه ایستگاه راه آهن و در سمت جنوب آن واقع است. مردم - عموماً - به این ایستگاه راه آهن، «استاسیون» می‌گویند.

این مسجد در محل استقرار رسول خدا - ص - به هنگام خروج از مدینه برای جنگ با مشرکان در غزوه بدر، احداث گردید. در این محل پیامبر - ص - از نیروهایش سان دید و در همانجاست که این آیه به رسول خدا - ص - نازل گردید:

«وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهُمَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنْ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحَقِّقَ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ»^۴

«هر آینه که خدا شما را وعده پیروزی بر یکی از دو طایفه (قافله قریش یا کاروان شام) داد و شما مایل بودید آن طایفه، که شوکت و سلاحی به همراه ندارند (بی‌رنج جهاد) اموالشان نصیب شما شود و خدا می‌خواست صدق سخنان حق را ثابت گرداند و ریشه کافران را از بُن برکند.»

پیامبر - ص - در این مسجد نماز گزارد و برای مدینه برکت خداوندی را آرزو کرد.^۵
در جنوب این مسجد چاه «السقیاء» قرار داشت که از آن برای رسول خدا - ص - آب
آورده می‌شد. اکنون اثری از این چاه یافت نمی‌شود.^۶

مسجد المنارتین

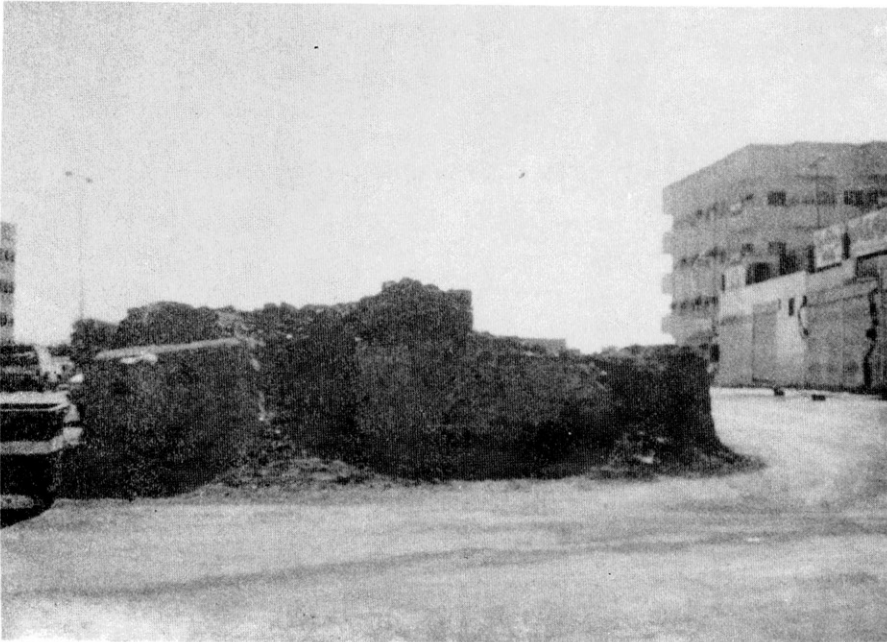
این مسجد در غرب مسجد السقیاء و در فاصله یک کیلومتری آن واقع است و در صد
متری قبل از پمپ بنزین العواجی (الخضر) و در سمت راست راه قدیمی مکه قرار دارد. این
مسجد اینک به حال خود رها شده و به حالت ویرانه‌ای است که امکان نماز خواندن در آن
وجود ندارد.

پیامبر خدا - ص - در این محل نماز گزارد و به همین خاطر در آن محل مسجدی
احداث گردید.^۷

استاد غالی الشنقیطی در کتابش (الدرّ الثمین)^۸ می‌نویسد:

«در سمت چپ جاده مسجد المنارتین قرار دارد. گفته شده است پیامبر اکرم - ص - در

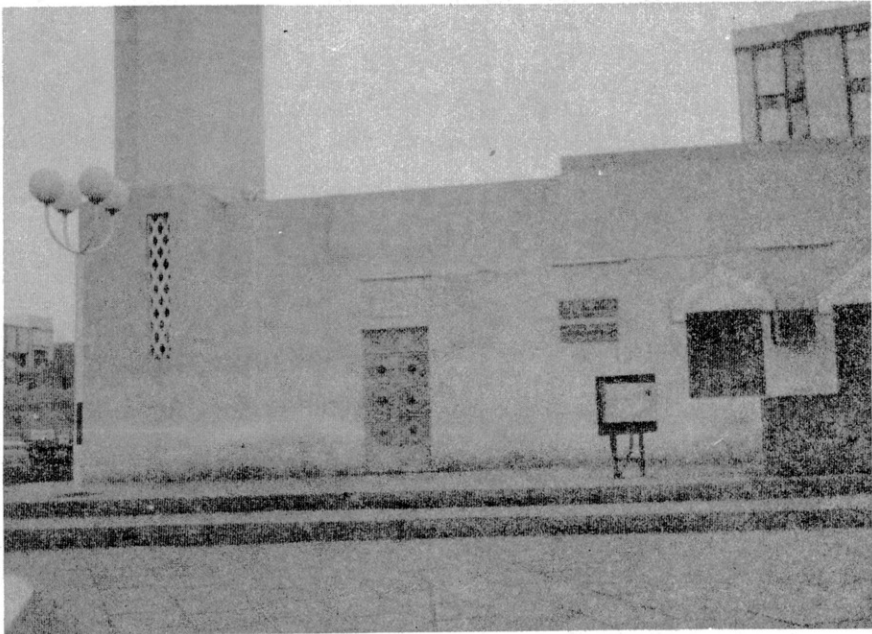
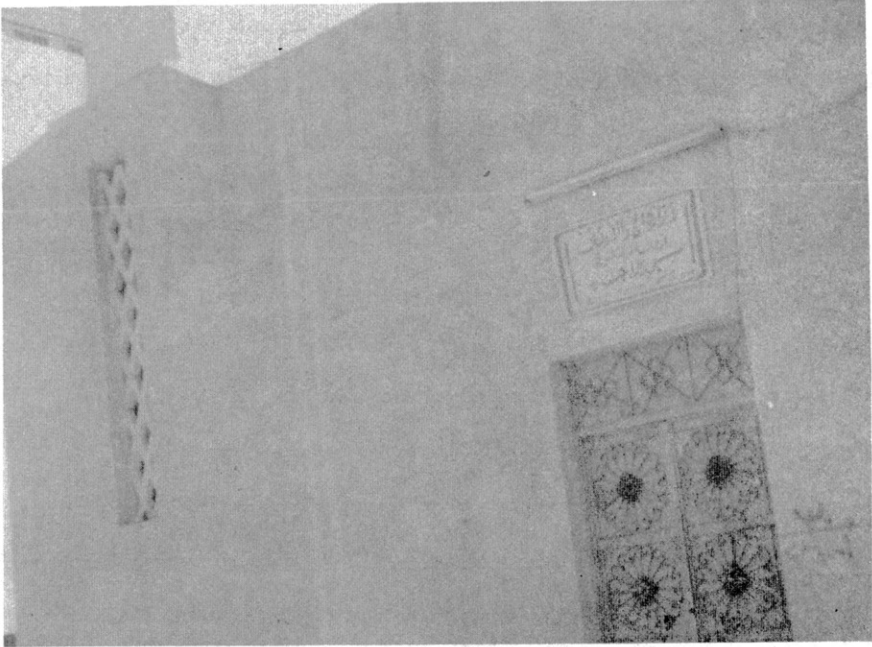
آن نقطه نماز گزارد و به همین دلیل مسجدی در آنجا ساخته شد. در حال حاضر ساختمان مسجد نوسازی شده و بنای آن زیبا و بزرگ است و نمازهای پنج‌گانه در آن گزارده می‌شود. به نظر می‌رسد این سخنان صحت نداشته باشد؛ زیرا این مسجد در سمت راست جاده جده - مکه واقع است و هیچگاه نوسازی نشده و نمازی در آن اقامه نمی‌شود.

مسجد الاجابه

این مسجد در شمال شرقی مسجد نبوی و در مسافتی - تقریباً - ۶۵۰ متری آن واقع است و نیز این اسم (الاجابه) بر خیابانی اطلاق می‌شود که خیابان «الستین» از نزدیکی آن می‌گذرد.

این مسجد به بنی‌معاویه^۹، که از طایفه اوس می‌باشند، تعلق داشته و به نام آنها شناخته می‌شده است لیکن اکنون به «مسجد الاجابه» مشهور است؛ زیرا خداوند متعال در این مسجد دعای پیامبرش را اجابت کرد. روایت شده است روزی پیامبر - ص - از این محل می‌گذشت، پس وارد مسجد شد و دو رکعت نماز گزارد ما نیز همراه او نماز گزاردیم. سپس دعای خود را طول داد و بعد از آن، رو به ما کرد و فرمود: از پروردگار سه چیز خواستم، دو

چیز را اجابت نمود و یک چیز را دریغ کرد؛ از خدا خواستم امت مرا با خشکسالی هلاک نکند پس اجابت کرد و از او - جلّ و علا - خواستم امت مرا با غرق کردن هلاک ننماید، پس اجابت فرمود. خواسته سوم این بود که: خودشان را میان خود قرار ندهند، پس دریغ نمود. این شبّه^{۱۰} می‌گوید: پیامبر - ص - دو رکعت نماز در مسجد بنی‌معاویه گزارد. سپس برخاست و به مناجات با پروردگارش پرداخت و آنگاه از مسجد خارج شد. گفته شده است که پیامبر اکرم - ص - به اندازه دو وجب از سمت راست محراب در آن نماز گزارد. این مسجد در دوران‌های متعدد مورد اهتمام بوده و مکرر نوسازی گردیده است.^{۱۱} به علاوه این که گفته شده، مباحثه میان پیامبر - ص - و هیأت مسیحیان نجران، در این مسجد به وقوع پیوست؛ به طوری که خداوند متعال به رسولش دستور داد تا آنها را نفرین کند ولی آنان در آخرین لحظات، از نفرین متقابل خودداری ورزیدند.^{۱۲}

مسجد السجده یا البحیر یا ابوذر

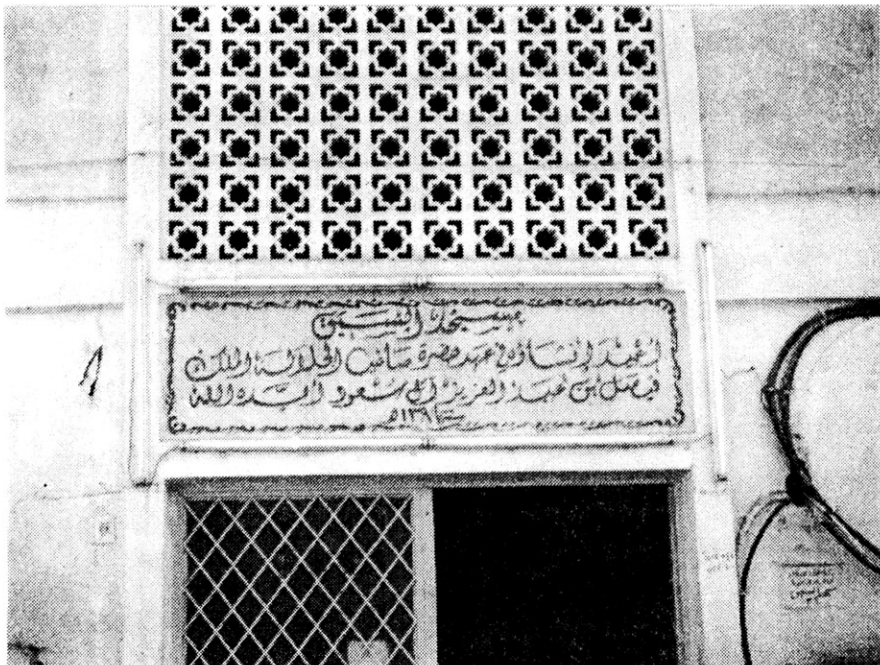
این مسجد به طول تقریبی پانصد و پنجاه متر از شمال مسجد نبوی فاصله دارد و در

آخر خیابان ابوذر، که به خیابان قدیم فرودگاه ارتباط دارد، واقع است. نام اصلی این مسجد، «مسجد السجده» است. علت این نامگذاری آن است که پیامبر - ص - در این مسجد دو رکعت نماز خواند و در رکعت دوم سجده اش را طول داد، به طوری که اصحاب گمان بردند وی جان به جان آفرین تسلیم کرده است. لیکن وقتی که از سجده برخاست فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت: هر کس از امت تو بر تو صلوات بفرستد، خداوند بر او ده صلوات می فرستد و ده بار درجات او را بالا می برد.^{۱۳} سپس نام «البحیر» بر این مسجد اطلاق شد. البحیر نام باغی است که مسجد در کنار آن قرار دارد.^{۱۴} سرانجام به مرور زمان این اسم به بوتۀ فراموشی سپرده شد و در حال حاضر به نام «مسجد ابوذر» معروف است. شاید این نام گذاری، به دلیل قرار گرفتن آن، در خیابانی به همین نام باشد.

مسجد السبق

این مسجد در شمال شرقی مسجد پیامبر - ص - و در فاصله پانصد متری آن واقع

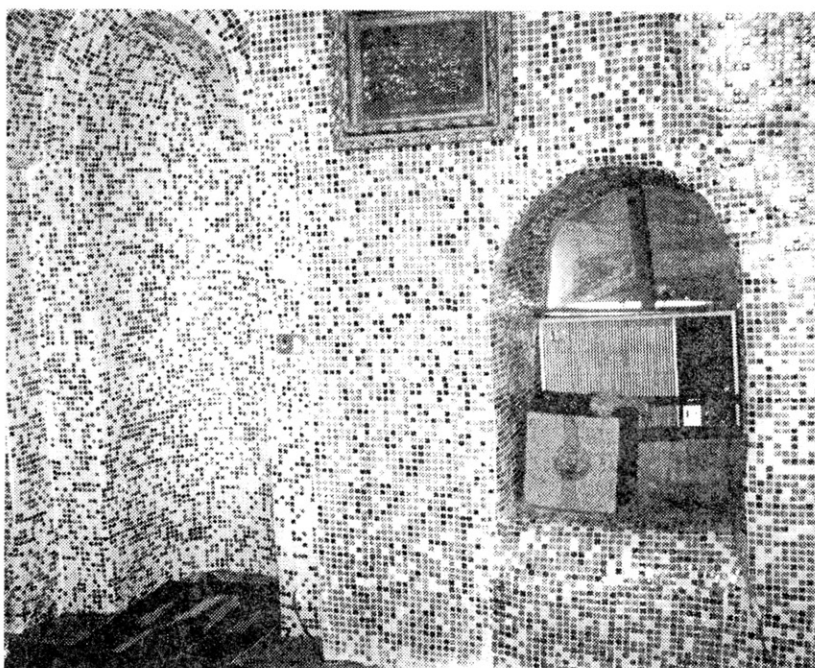
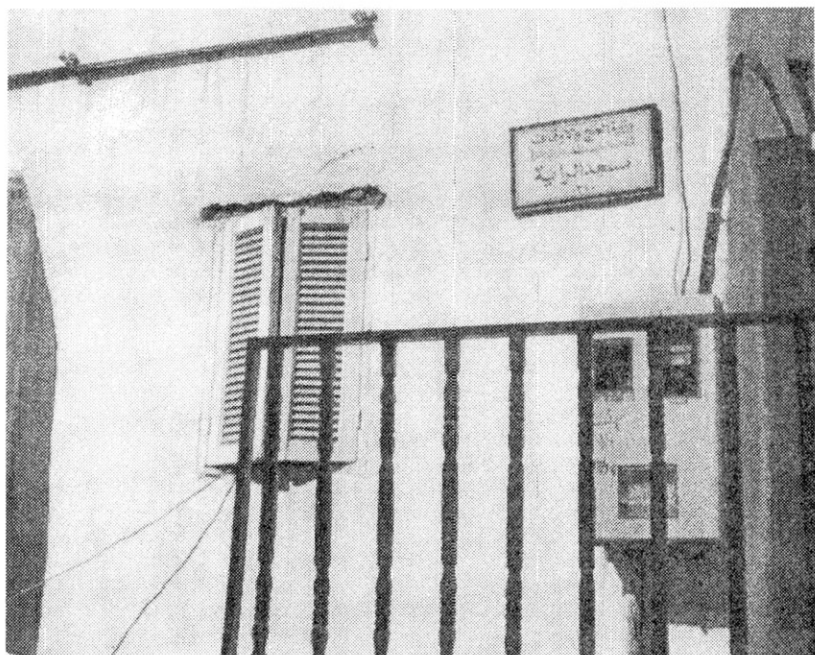
است. و نیز در آخر تونل سابق «مناخه» که اینک بر امتداد آن افزوده شده، قرار دارد و همچنین در پهلوی ایستگاه اصلی مسافربری قرار گرفته است. این مسجد از این رو به «سبق» شهرت یافت که در وسط میدان اسب دوانی واقع شده که در دوران پیامبر - ص - وجود داشت.^{۱۵} «الدارمی» در «سنن» خود این روایت را آورده است که: «رسول خدا - ص - مسابقه اسبها را میان منطقه الحفایه^{۱۶} تا محلی به نام «الثنیه» برگزار می کرد...»^{۱۷}

در حال حاضر ساختمان این مسجد نوسازی شده و نماهای پنجگانه در آن برگزار می گردد و از مساجد بزرگ مدینه منوره به شمار می آید.

مسجد الرایه

این مسجد در شمال مسجد نبوی و در فاصله ۱۸۰۰ متری آن واقع است. این مسجد اینک در پشت پمپ بنزین «الاهلی» که به پمپ بنزین «الزغیبی» معروف است، قرار دارد. مسجد الرایه در این زمان در محاصره خانه های تازه ساز واقع شده و چون در محل بلندی قرار گرفته از یک سر بالایی به آن دسترسی پیدا می شود. پیشتر به مساحت یک اتاق و

از سنگ بوده و در نزدیکی اش حیاطی داشته است. لیکن در حال حاضر اتاق پهلوی مسجد نوسازی گردیده و از موزاییک‌هایی به حجم کوچک برای کف آن استفاده شده است و همه حیاط به مسجد اضافه شده و اتاق را به وسیله یک دیوار، که در آن یک درب تعبیه شده، از مسجد جدا کرده‌اند.

علت نامگذاری این مسجد به «الرایه»، قرار داشتن آن بر کوه الرایه است و این کوه همان است که پیامبر اکرم - ص - پرچم پیروز خود در جنگ‌های خیبر و تبوک را بر آن نصب کرد.

رسول خدا - ص - بر فراز این کوه نماز خواند و در روزهای نخست کندن خندق مدینه، گنبدی بر مسجد ساخته شد.^{۱۸}

مسجد الدرع

این مسجد در سمت چپ جاده منتهی به مزار سید الشهداء (قبرستان شهدای احد) و در

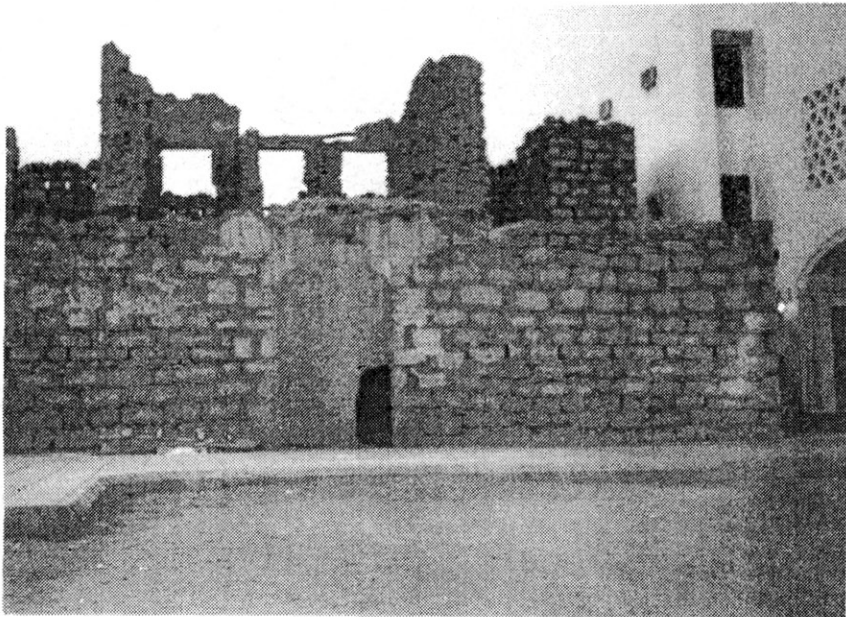
فاصله سیصد متری قبل از مسجد المستراح قرار دارد. بدان جهت آن را به «مسجد الدرع»

(یعنی زره) نامگذاری کردند که پیامبر - ص - زره یا لباس مخصوص جنگی خود را در آن گذاشت. ۱۹

اصل ساختمان مسجد به سبک عثمانی است و در حال حاضر بنای آن نوسازی شده است.

مسجد الشیخین یا البدائع یا المستراح

این مسجد در سمت چپ جاده منتهی به قبرستان شهدای احد و در فاصله ۱۳۰۰ متری آن واقع است. در کنار این مسجد، مسجد تازه‌ای احداث گردید که به نام «مسجد الشیخین» خوانده می‌شود.

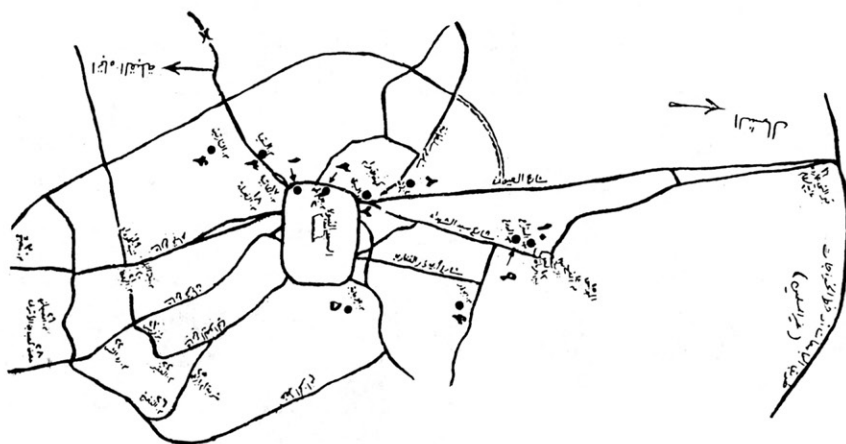
اصل نامگذاری این مسجد به مسجد الشیخین، در انتساب به «اجمه الشیخین» صورت گرفت که در واقع جایگاهی متعلق به یهودیان بود و گفته شده است این مکان از این رو به «اجمه الشیخین» معروفیت یافت که مرد و زنی که از عمر هر یک از آنها از صد سال گذشته بود در همین مکان به دیدار هم آمده و سرگرم صحبت و معاشقه می‌شدند و مردم از این

موضوع تعجب کرده و این مکان را بدین اسم نامیدند.^{۲۰}

این مسجد پیش از آن به «مسجد البدائع» شهرت داشت.^{۲۱}

این شبهه^{۲۲} به نقل از سعد آورده است که «پیامبر - ص - در مسجدی که در محل شیخین واقع است نماز گزارد و در آن خوابید تا این که روز بعد، نماز صبح را نیز در آنجا اقامه کرد و سپس به سوی أحد کوچ نمود. همچنین ابن عباس به نقل از سعد گفته است: پیامبر - ص - در مسجدی که نزد بدائع یا نزد شیخین قرار دارد نماز عصر و مغرب و عشا و صبح را اقامه کرد و تا صبح روز بعد در آن اقامت نمود.»

این مسجد اکنون به «مسجد المستراح» شناخته می‌شود و مردم مدینه آن را با همین نام می‌شناسند و ظاهراً وجه این نامگذاری ناشی از استراحتی است که پیامبر - ص - در سر راهش به سوی جنگ أحد در این مسجد داشته است. رسول خدا - ص - در مقابل این مسجد از لشکریان خود سان دید و کسانی را که لشکر او را کوچک شمردند بازگردانید و به علاوه گروهان متشکل از یهودیان همپیمان را نیز بازگردانید و فرمود: «ما در جنگ خود بر ضد مشرکان، از مشرکان یاری نمی‌گیریم.»^{۲۳} اینجا بود که عبدالله بن ابی و تعدادی از منافقانی که همراهش بودند و در مجموع یک سوم لشکر اسلام را تشکیل می‌دادند، بازگشتند. عبدالله بن ابی بهانه آورد که پیامبر - ص - رأی دیگران را بر رأی وی ترجیح داده است!^{۲۴}

- ۱ - مسجد مصلی (غمامه)، ۲ - مسجد امام علی - ع -، ۳ - مسجد سقیا، ۴ - مسجد منار تین، ۵ - مسجد الإجابہ، ۶ - مسجد سجدہ یا بخیر و یا أبوذر، ۷ - مسجد السبق، ۸ - مسجد الرايه، ۹ - مسجد الدرع، ۱۰ - مسجد الشیخین یا بدائع و یا مستراح

● پی نوشتها:

- ۱- آثار المدینه، ص ۸۲، والدر الثمین، ص ۲۲۷
- ۲- تحقیق النصره، ص ۱۴۲، و آثار المدینه، ص ۸۲ والدر الثمین، ص ۲۲۷
- ۳- تحقیق النصره، ص ۱۴۲ و وفاء الوفا، ج ۲، ص ۲۸۲ والدر الثمین، ص ۲۲۸ و ۲۲۹
- ۴- انفال: ۸- ۷
- ۵- وفاء الوفا، ج ۲، ص ۸۴۴ والدر الثمین، ص ۲۲۸
- ۶- گفته شده است: این چاه در میان مسجد واره قدیمی که قرار داشت. نک: آثار المدینه، ص ۹۲ و گفته شده است راه قدیمی مکه از روی آن می گذرد. نک: الدر المنثور، ص ۲۲۸
- ۷- تحقیق النصره، ج ۱، ص ۱۲۹؛ و وفاء الوفا، ج ۲، ص ۸۷۸ وعمدة الأخبار، ص ۱۹۸
- ۸- ص ۲۲۸
- ۹- تحقیق النصره، ص ۱۲۹؛ عمدة الاخبار، ص ۱۷۶ و آثار المدینه، ص ۹۴
- ۱۰- تاریخ المدینة المنوره، ج ۱، ص ۶۸
- ۱۱- الدر الثمین، ص ۱۵۲
- ۱۲- سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۶۰
- ۱۳- المتقی الهندی آن را در کنز العمال ذکر کرده است، ج ۲، ص ۲۶۷، ج ۲۹۸۲
- ۱۴- الدر الثمین، ص ۱۷۰
- ۱۵- تاریخ معالم المدینة المنوره، ص ۱۲۰ والدر الثمین، ص ۲۳۲
- ۱۶- الحفیاء، دشتی واقع در غرب کوه أحد. نک: الدر الثمین، ص ۲۳۲. در کتاب معالم المدینة المنوره، ص ۲۴۹ آمده است: حفیا محلی است در نزدیکی مدینة منوره که رسول خدا - ص - مسابقه اسب دوانی در آنجا برگزار کرده است.
- ۱۷- باب فی السبق، ج ۲، ص ۲۱۲
- ۱۸- وفاء الوفا، ج ۲، ص ۸۴۳؛ عمدة الاخبار، ص ۱۸۷- ۱۸۸؛ الدر الثمین، ص ۱۷۱
- ۱۹- تاریخ معالم المدینه، ص ۱۳۴
- ۲۰- عمدة الاخبار، ص ۱۷۶ و الدر الثمین، ص ۱۷۵
- ۲۱- تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۷۲؛ وفاء الوفا، ج ۲، ص ۸۶۵؛ الدر الثمین، ص ۱۷۵
- ۲۲- تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۷۲
- ۲۳- طبقات ابن سعد، ج ۲، ص ۳۹؛ تحقیق النصره ۱۵۴؛ الدر الثمین، ص ۱۷۴
- ۲۴- الدر الثمین، ص ۱۷۴